

PETERECZ ZOLTÁN

Az amerikai sport- és politikai kifejezések magyar nyelvbe való átültetésének kérdései és problémái

1. Bevezetés

A mindennapi magyar közbeszédben rengeteg, az angol nyelvből átvett kifejezéssel találkozunk. Ez nem rossz vagy jó kérdése, hanem a velünk élő valóság. Nehéz ellene hathatósan tenni és talán majdnem felesleges is. Részben azért, mert az a kulturális dömping, amely országunkat éri, angol nyelven érkezik – elsősorban az Egyesült Államokból. Másrészt ez az angol nyelvbe burkolózott kulturális hatás könyörtelen sebességgel és kíméletlen empátiahiánnyal töri át az esetlegesen fennálló anyanyelvi gátakat. Meglehet, a védekezésnek léteznek különböző módjai, de a nyelv rugalmassága, állandó változásra való készsége és ennek következtében elkerülhetetlen változásai miatt érdemes okos taktikát választani. Ez pedig leginkább a kultúra megfelelő szintű közvetítésben rejlik. Azt valószínűleg egyik ország, illetve nyelv sem tudja megakadályozni, hogy újabb, elsősorban amerikai eredetű kifejezések lépjenek el, de megfelelő mechanizmusokkal ezeket észszerű kordában lehet tartani.

Az érem másik oldala az, hogy a gyors ütemben érkező nagy mennyiségű idegen szó, melyek közül igen sok a különböző szakzsargonok közé tartozik, nem feltétlenül baj, hogy megjelenik. Pontosabban fogalmazva, ezek megjelenése szinte elkerülhetetlen, mert az idegen kultúra különböző gondolatokkal, fogalmakkal és nyelvi kompozíciókkal alkotott meg bizonyos kultúraspecifikus elemeket, amelyek hazánkban korábban nem léteztek, illetve tekintélyes jelentéskülönbséget hordoztak. Így amikor megjelenik hazánkban

valami újdonság, és a mai technikának köszönhetően ez szinte egyik napról a másikra történik, a magyar nyelv nem áll készen annak lassú befogadására és integrálásra, hanem hirtelen, sokkszerűen kénytelen eltérni azt. Ennek azután az eredménye még több idegen eredetű szó a magyar nyelvben. Az igazi probléma szerintem abban rejlik, hogy a „közvetítők”, azaz azok az emberek, csoportok és különböző felületek, akik ezeket a terminusokat többé-kevésbé tudatosan próbálják megteremteni a magyar nyelvben, sokszor érdektelenséget mutatnak a szélesebb értelemben vett magyar társadalom ezen idegen szavak valódi értelmének megértésére és egészséges befogadására mutatott természetes hajlama iránt.

Nyilván több területet meg lehetne vizsgálni az előbb említett szempontból, de én két olyan területre szeretnék koncentrálni, amelyek szinte a mindennapi életünk részei, ha akarjuk, ha nem. Ez a két terület a sport és a politika. Mindjárt hozzá kell tenni, hogy az amerikai sportélet és politika nyelvi közegéről van szó. Ez nem azt jelenti, hogy más nyelvek, illetve más országok ne kölcsönöznének időről időre szavakat, akár ezeken a területeken is, de az amerikai dominancia mindkét területen elvitathatatlan, csakúgy, mint a zenében, étkezésben vagy akár az öltözködésben.

2. Az amerikai sportkifejezések átvételének akadályai

Az amerikai sportélet sok szempontból alapvetően különbözik az európai és így a magyar sporttól is. Ez különösen igaz az ottani legnépszerűbb csapat-sportokra, azokból is elsősorban az amerikai „találmányokra”, a baseballra és az amerikai focira. Noha mindkettő feltehetőleg egy brit sportból nőtt ki, jelsül a krikettből, illetve a rögbiből, Amerikában átalakították, továbbfejlesztették, és végezetül kifejezetten amerikai sporttá alakították őket, amelyek a világ szemében jól illusztrálják az Egyesült Államokat.

A baseball a legrégebbi bajnokságokba szerveződő csapatsport az Egyesült Államokban, az amerikai életforma és szabadidő egyik legjellegzetesebb megvalósulási formája. Szinte nincsen olyan amerikai kisiskolás, aki ne gyakorolná rendszeresen ezt a sportot, és ne álmodozna arról, hogy talán egyszer majd a profik között játszhat. Noha már Magyarországon is vannak baseball-csapatok, sőt szövetség és bajnokság is, a baseball ismerete nálunk gyerekcipőben jár. Ezt a tudásunkat leginkább amerikai filmekből meríthetjük, mi-

vel a számos sportcsatornát is hiába nézzük, ott nem fogunk baseballmeccset találni – annyira idegen számunkra ez a sport, hogy a minimális nézőszám miatt műsorra sem tűzik. A filmekben is inkább csak háttéreményként jelenik meg ez a sport, konkrét baseballról szóló film pedig nem lehet nagyon sikeres itthon, még akkor sem, ha Brad Pitt játssza a főszerepet.¹ Ha viszont ez így van, mi a baj azzal, hogy nem vagyunk tisztában a játékkal?

A probléma az angol nyelvből, illetve az amerikai angolból fakad. A hazai nyelvoktatásban az angol a legelső helyet foglalja el. Felesleges lenne akadémikus vitát nyitni arról, hogy a magyar nyelvoktatás mennyire eredményes, és egy magyar érettségiző valóban rendelkezik-e használható angol nyelvtudással, amellyel külföldön boldogul, akár a munkaerőpiacon is. Talán arról is hiábavaló vitatkozni, hogy a brit vagy az amerikai angolt kell-e előtérbe helyezni a hazai oktatásban, hiszen végtére is mindkettő angol, és függetlenül a számtalan, elsősorban szókincsbéli és kiejtés területén tapasztalható különbségtől, gyakorlatilag egy nyelv. Az viszont tény, hogy az átlag magyar ember, de különösen a magyar diák sokkal többet hallja az amerikai angolt a brit angolnál, és ez azért van, mert jobban elmélyed az amerikai kultúra által kínált szórakozási lehetőségekben (gondoljunk csak a filmekre, zenére vagy a videojátékokra). Ez viszont azt feltételezi, hogy talán szerencsésebb, ha jobban ismeri és megismeri az amerikai angol szókincszet, és itt érkezünk vissza a kiindulóponttra: a baseball az egyik komoly forrása az amerikai gondolkodásnak és ezáltal a nyelvnek. Bár a sorrendet fel lehet állítani fordítva is: a baseball annyira gazdag forrása az amerikai szókincsnek, hogy meghatározza – bizonyos értelemben – az amerikaiak gondolkodását is. A lényeg: ha valaki nem rendelkezik legalább alapvető ismeretekkel a baseballtról, számtalan alkalommal nem fog tudni eligazodni egy olvasás alkalmával vagy egy beszélgetés során a hallottakat illetően, mert azok sok esetben mind a baseballra lesznek visszavezethetők.

Érdeemes megvizsgálni néhány példát, hogy tisztábban lássuk, miről is van szó. Az egyik leggyakrabban használt és legjobban elterjedt kifejezés a *homerun*, amit jobb híján *hazafutásnak* fordítanak. A baseballnak ez az az eleme, amikor is az ütőjátékos úgy üti el a labdát, hogy azt az ellenfél nem

1 A 2011 végén hazánkban bemutatott *Pénzcsináló (Moneyball)* film nézettsége egy év alatt nem érte el a tizenötezret. Ezért az információért Kompák Jánosnak, a Filmtrailer.hu főszerkesztőjének tartozom köszönettel.

tudja elkapni és visszajuttatni a kiindulóhelyre, és az ütőjátékos végigszalad a pályán, és visszaérkezik a kiindulópontra, tehát „hazafut”, így szerevezve pontokat csapatának. Az amerikai angol nyelvben ezt a szót metaforikusan használják a sikerrel záruló cselekedetekre. Az élet bármely területén is ér el valamilyen jelentős rész- vagy teljes diadalt egy személy, könnyen lehet, hogy a *homerun* szót használják. A baseball játék ismerete nélkül ezt lehetetlen megérteni. A problémát igazán azt jelenti, hogy a tradicionális magyar sportterminusokkal sem igazán írható le a kifejezés. Maga a *gól* szó talán közvetít valamennyit belőle, de közel sem adja vissza az eredetét.

Ugyanilyen probléma elé állítja az embert a *to throw a curve ball* („csavart labdát dobni”) baseballkifejezés. Ez arra utal, hogy a dobójátékos a labdát csavarva dobja, tehát sokkal nehezebbé teszi az ütőjátékos számára, hogy az eltalálja. Ezt a mindennapi nyelvben a váratlan és a másikat felkészületlenül érő cselekedetre használják. A szó szerinti fordítás teljesen felesleges, és sehol sem vezet, ezért jó lenne megtalálni a magyar sport szótárából az ideillő legjobb formulát, amennyiben ez lehetséges. A nehézséget megint az jelenti, hogy az angolul tanuló vagy tudó magyar ember, mivel a baseballt nem ismeri, nem fogja tudni értelmezni a kifejezést első hallásra, és nem biztos, hogy a szöveggörnyezet kiségit. Hasonló lehet az *in the bottom of the ninth* („a kilencedik végén lenni”), ami arra utal, hogy a baseballmérkőzés legutolsó fázisában jár a játék. Tehát ha valaki a mindennapi életben ezt használja, akkor arra utal, hogy nagyon kevés idő maradt valaminek a befejezésére. Magyarul talán a *nem sokkal a lefújás előtt* kifejezés jól visszaadja a jelentés értelmét, de első hallásra és komoly baseballismeretek nélkül megint elképzelhetetlen a kifejezés megértése szöveggörnyezettől függetlenül.

Szintén jellemző a *batting average* („ütőátlag”) szókapcsolat gyakori használata. A baseballban (is) hihetetlen fontossága van a játékosokat jellemző különböző statisztikáknak. Ez alapján lesz valaki igazi szupersztár, és köthet dollármilliókat érő sport- és reklámszerződéseket. Az egyik legfontosabb ilyen számítás, hogy egy ütőjátékos milyen százalékban képes eltalálni pontot érően a labdát. Metaforikusan ezt a kifejezést a mindennapi életben nagyon sokat használják a hosszabb távon való sikeresség mérésére. Hogy mennyire mélyen gyökeredző amerikai gondolatról van szó, arra jó példa Franklin D. Roosevelt elnöksége megkezdésekor, 1933-ban adott egyik rádióbeszéde. Ebben azt mondta: „Nem számítok arra, hogy minden ütésemmel eltalálom

a labdát. Amit akarok az az, hogy a legmagasabb ütőátlagot érjem el, nemcsak a magam, de a csapatom számára is.”² Az elnök azért használta ezt a fajta nyelvezetet, mert így mindenki értette, miről is van szó. Fogalmazhatott volna másképpen is, de igen sokat mond az amerikai nemzetről – a gondolati és a lelkivilágról egyaránt –, hogy ő mégis ezt választotta, talán tudat alatt. Nyilván számos egyéb példát lehetne hozni, de a lényeg talán ennyiből is jól kiviláglik: a baseball alapos ismerete nélkül vagy azokra előzőleg talált és megtanult fordítások nélkül a magyar (vagy más kultúrából jövő) ember sokszor érthetetlen kifejezésekkel találja magát szemben.

Az amerikai foci is sok hasonló beszédfordulattal ajándékozta meg az amerikai angolt amellet, hogy sokan szinonimát látnak benne az amerikai életformára és az amerikaiak külpolitikájára. Noha sok szó és kifejezés sikeresen átültethető a magyarba (pl. *quarterback* – irányító vagy *touchdown* – gól), vannak nehezebben megoldható feladatok. Az egyik hazai sportadó rendszeresen közvetít amerikaifutball-mérkőzéseket, és ilyenkor hallani olyan kommentátori támadásokat a magyar nyelv ellen, mint: „Remek elfutás volt!”, vagy: „Ez után szép elkapás volt Jacksontól!” Ezek a szó szerinti fordítások, noha nyers formában visszaadják a jelentést, összességében azonban fülbántóak, és biztosan meg lehetne oldani magyarosabban is ezeket, például igei formában.

De hogy más, az amerikai foci nyelvéből adódó nyelvi problémát is felvessünk, itt van a következő eset. Az ilyen mérkőzésnek az egyik kedvenc pillanata lehet a *to throw a Hail Mary*, azaz egy „Üdvözlégy Máriát dobni”. Ilyenkor a mérkőzésből csak néhány másodperc van hátra, és az irányító előredobja a labdát abban a minimális reményben, hátha egyik játékosársának sikerül azt elkapnia és *touchdown*-t, azaz gólt elérnie. A vallási eredet érthető: a fohászt mint utolsó reményt rebegi el az ember, és már csak az isteni csodában hisz – a játékban is egy szinte kilátástalan helyzetből való fordításról és győzelemről van szó. Mivel ez az esemény rendre feltűnik a meccseken, és az életben is gyakran kerülünk ilyen helyzetekbe, a kifejezés hamar polgárjogot nyert az amerikai angolban. Megint csak meg kell említeni, hogy az előbb említett értelmezési háttér nélkül a nyelv tanulója, de nem megfelelő módon ismerője értetlenül áll a hallottak jelentése előtt.

Hogyan lehet ezen a problémán segíteni? Elsősorban kulturális közvetítésel. Nyilván nem arról van szó, hogy feltétlenül szeretnünk kell ezeket az amerikai sportokat. De jelenlétüket és az amerikai kultúrára, életvitelre, va-

2 F. D. Roosevelttel rádióüzenete a Fehér Házból, 1933. május 7.

lamint elsősorban a nyelvre gyakorolt hatásukat nem szabad figyelmen kívül hagynunk. Mivel a gyerekek többsége a különböző sportnemekre eleve pozitívan reagál, és a felénk áradó amerikai mozifilmdömpinget kikerülni nem tudjuk – ráadásul ebből a szempontból a fiatal nemzedék még sokkal jobban ki van téve ezek hatásainak az átlagnál –, fontos lenne velük konstruktívan megismertetni ezeket a sportokat, azok legfontosabb szabályait. A nyelvtanulók esetén pedig különös figyelmet kellene arra fordítani, hogy az ezen sportokból származó szavakat és kifejezéseket, illetve a belőlük fakadó metaforákat megismerjék.

3. Az amerikai politikai kifejezések problémái

Noha kifejezetten nem szeretjük, mégis meghatározza mindennapjainkat, és időről időre komolyan előtérbe kerül mindnyájunk életében: a politika. Ez nemcsak a hazai politikával van így, ami érthető is, de a világpolitikai folyamatokkal nemkülönben. Mivel az Egyesült Államok a világ legerősebb országa (katonai, politikai és kulturális téren biztos, de gazdaságilag is az egyik legmeghatározóbb), nem meglepő, hogy Magyarországon sem tekintünk, nem tekinthetünk teljesen közömbösen az ottani bel- és külpolitikai folyamatokra. Az amerikai belpolitika leglátványosabb időszaki *showja* a négyévenkénti elnökválasztás, aminek persze komoly külpolitikai vonzatai is vannak. Ez a hosszan tartó, iszonyatos energiát és pénzt felemésztő tipikusan amerikai műfaj, melynek egyes elemei egyébként hazánkban is kezdenek meghonosodni, érthetően a magyar közönséget is érdekli. Valakit természetesen jobban, másokat kevésbé. De míg a magyar átlagember nem biztos, hogy tudja, ki a spanyol miniszterelnök, a francia elnök vagy a német kancellár, azt szinte biztosan mindenki tudja, ki a mindenkori amerikai elnök.

A legutóbbi elnökválasztás (2012) remek alkalmat nyújtott az amerikai politikai kifejezések magyar nyelvben való használatának, illetve abba való átültetésének kísérletére, de természetesen igaz ez a jelenleg folyó 2016-os kampányra is. Mondani sem kell, kemény dióval állunk szemben. Az angolszász, de különösen az amerikai politikai berendezkedés igen távol áll a magyar politikai hagyományoktól, térben és időben egyaránt. Ennek elsősorban a történelem és a hatalmas távolság a magyarázata. Az elmúlt közel két és fél évszázad alatt kialakult és finomodott amerikai politikai intézményrendszer

a vele együtt járó nyelvi közeggel legtöbb szempontból teljesen idegen a magyar fülnek. Sokszor nincsen magyar szó egy-egy ottani szóra, kifejezésre, illetve fogalomra. Mégis amikor az ember a télen megkezdődő és november elejéig tartó időszak folyamán nézte, illetve nézi a magyar televíziós csatornákon az amerikai elnökválasztási kampánnyal foglalkozó tudósításokat és elemzéseket, sokszor megdöbbenéssel hallgatta, hogy repkednek a számos magyar számára minden bizonnyal érthetetlen terminusok. Nézzünk meg ezek közül néhányat!

A már említett különböző politikai berendezkedés folytán rengeteg szó van, amelyet az Egyesült Államokban napi szinten használnak, de magyarra nagyon nehéz jól lefordítani őket. Mi sem természetesebb, mint hogy sok szó nem okoz ilyen problémát. Gondoljunk csak a következő néhány szóra: *elnök (president)*, *alkotmánykiegészítés (amendment)*, *Legfelsőbb/Alkotmánybíróság (Supreme Court)*, *regisztrált szavazó (registered voter)*, *Kongresszus (Congress)*, *Szenátus (Senate)* vagy *Képviselőház (House of Representatives)*. Ezeknek a szavaknak a fordítása problémamentes. Persze mindjárt tegyük hozzá: ez nem jelenti azt, hogy a magyar átlagember mindig tudja, miről is van szó. Noha evidens, hogy az elnök az ország vezetője, és most már sok magyar tudja, mit is jelent regisztrált szavazónak lenni, az amerikai törvényhozás két házával sokan már nem tudnak mit kezdeni. De többé-kevésbé kiderül a hallgató, illetve olvasó számára, akár a szövegkörnyezetből, hogy a politika melyik ágáról van szó.

Nagyobb gondot okoznak azok a szavak, illetve kifejezések, amelyek konkrét lefordítása nem feltétlenül visz előre a megértésben. Ilyen lehet például a *fékek és ellensúlyok (checks and balances)* esete. Ez a több évszázados demokratikus elv, amelyet az Egyesült Államokban használtak először sikeresen a hatalmi ágazatok közötti viszonyokban, hogy azok egyike se tudjon a másik kettő fejére nőni (törvényhozó, végrehajtó és bírói ágról van szó), Magyarországon is létezik. De a kifejezés nem. Ez egy új keletű próbálkozás az angol terminus lefordítására, több-kevesebb sikerrel. Azt lehet mondani viszont, hogy nagyjában-egészében visszaadja és ritmikailag is követi az eredetét. Szintén problémás a *kormányzó (governor)* szó. No nem a lefordítása, mert azzal nincs gond. Ebben az esetben a jelentéssel van baj. Ez a szó régóta megvan a magyar nyelvben, jelentése vezető, valamilyen kisebb-nagyobb testület irányítója. Ha megkérdezzük tíz magyar embert, kilenc nem fogja tudni, hogy az amerikai vonatkozásban mit is jelent a szó. És éppen ez a probléma. Hiába kell a *governor* szót *kormány-*

zónak fordítani, ha ez magában nem közvetíti megfelelően a jelentést. Elég csak Horthy Miklóstra gondolni, akire valószínűleg a magyar nép nagyobb zöme a *kormányzó* szó hallatán asszociál. Az amerikai relációban használt szó viszont az egyes tagállamok élére választott vezetőt jelent. Eme magyarázat nélkül a szó nem képes jelentéstartalmát maradéktalanul hordozni. Szintén ide lehet sorolni a *jelölőgyűlés* (*caucus*) szót is. A probléma itt is onnan ered, hogy a magyar politikai életben nem ismert formáról van szó. Noha a fordítás jó, sajnos nem veszi figyelembe a szó másik jelentését, amely már nem az *előválasztások* (ez is egy érdekes kifejezés, ami nálunk nem létezik), hanem a kongresszusi munkában jelentkező párton belüli különböző irányvonalat jelenti, de azért frakcióról nem beszélhetünk.

De ezek még mindig csak a rágósabb falatok. Vannak kifejezetten olyan kihívások, amelyek szinte megoldhatatlan feladat elé állítják az embert. Nézzük például az *Electoral College* („elektori kollégium”) esetét. Ez a szó szerinti fordítás kevés embernek jelent bármit is. Az *elektor* szó még csak-csak derenghet valakinek történelemórákról, amikor a görög demokrácia volt a téma, de a *kollégium* szó Magyarországon a diákok szálláshelyét jelenti, és nem lehet alatta politikai testületet érteni. Szokták *elnökválasztó testületnek* is fordítani, amelyik biztatóbb kísérlet, de szintén problémás. Noha talán jobban közvetíti a testület funkcióját, igen eltorzítva mutatja azt be, amiből valaki azt gondolhatja, egy bizonyos testület választja az elnököt, és nem az emberek.³ Ebben az esetben is tehát egy nálunk ismeretlen fogalommal állunk szemben, és ez nagyon megnehezíti a fordítását. Sajnos csak hosszabb körülírással lehet a pontos jelentést kifejezni, ami felveti a kérdést: az a cél, hogy pontosan lefordítsuk szóról szóra a fogalmat, vagy az, hogy a hallgató és olvasó megértse, miről is van szó? Természetes, hogy a kettő között nyilvánvaló feszültség áll fenn. Amikor egy televízió stúdiójába behívnak egy „Amerika-szakértőt”, hogy segítsen az elnökválasztási kampányban eligazodni, ő a saját szakértelmével pontosan átlátja a kevésbé érdeklődő és a témában jártas magyar ember számára igen kusza helyzetet. Mivel az általában élő adásban a néhány perc múlva fenyegető reklámszünet miatt minél tömörebben és lényegre törőbben kell fogalmaznia, nem tud mindig mindent

3 Az *Electoral College* az adott tagállamokban nyertes pártok által megnevezett személyekből álló testület. Csak formálisan van felhatalmazva az elnökválasztásra, valójában a tagállami szavazás kimenetele a döntő.

megmagyarázni, és sokszor inkább a kompakt, de majdnem érthetetlen fordítás mellett dönt. De sajnos számos alkalommal találkozik az ember az eredeti angol szó többé-kevésbé magyaros kiejtésével is. Egyik út sem jó.

Szintén érdekes példa a *gerrymandering* („választókerület-manipuláció”). Ez egy bevett amerikai tradíció, miszerint a nyertes párt (Republikánus vagy Demokrata) átrajzolhatja az adott választókerületeket saját érdekeinek megfelelően. Noha a pár évvel ezelőtt bevezetett rendelkezések Magyarországon is hasonló dolgot intéztek elő, még sok időnek és számos hatalmi átrendeződésnek kell lezajlania, hogy a fogalom igazi értelmet nyerjen hazánkban. Az *affirmative action* („pozitív diszkrimináció”) kifejezés is igen komoly gondot okoz. Noha a fordítás elég frappáns, a társadalom alapszerkezete, illetve annak különbözősége az egyesült államokbeliétől megint értelemzavarhoz vezethet.

Gyakran emlegetett kifejezés minden negyedik évben tavasztól kezdve a *swing state* („billenő állam” vagy „hintaállam”) kifejezés. Ez megint egy amerikai politikai sajátosság. Néhány tagállam választási küzdelmei dönthetik el az egész ország elnökválasztási versenyének kimenetelét. A magyar politikában ez a gyakorlat és fogalom teljesen ismeretlen. Így megint adódik a kérdés: fordítsuk csak le, vagy adjunk hozzá elegendő magyarázatot, esetleg próbáljunk más megoldást?

Az „abszolút kedvenc” – és komoly tétet mernék tenni arra, hogy elsőre senki sem érti, mit is hall – a *lame duck period* („bénakacsa-időszak”) kifejezés. A terminus a novemberi választásoktól az új elnök beiktatásáig tartó időszakra utal, amikor is a még hivatalban lévő régi elnöknek a politikai mozgástere teljesen leszűkül, politikailag gyakorlatilag megbénul. Innen a *béna kacsa* kifejezés.⁴ A fő probléma az, hogy valószínűleg a magyar nyelvben nincs meg a természetes asszociáció: ha valaki azt hallja, „béna kacsa”, nem valószínű, hogy érti a fentebb említett jelentést. Sőt, a magyar nyelvben az utóbbi időben a *béna* inkább az ügyetlenre, semmint a mozgásképtelenre utal, noha a kapcsolat világos. További problémát jelenthet, hogy a magyar

⁴ Az eredeti kifejezés Angliából származik, ahol először a pénzügyi világban használták a 18. században. A *lame duck* („béna kacsa”) egyébként a többi madártól hátramaradt, leszakadt és így könnyen a ragadozó prédájává váló egyedet jelenti. Az Egyesült Államokban a mai politikai jelentését a 19. század második felében nyerte el.

nyelvben a *kacs*a ritka forrása közmondásoknak, szólásoknak.⁵ Noha a fordítás szó szerinti, és ritmikailag is nagyjából helyénvaló, első hallásra magyarázat nélkül teljesen érthetetlen. Itt is az információ hordozójának felelőssége, hogy megértesse hallgatójával vagy olvasójával, miről is van szó.

4. Sport és politika az amerikai angolban

További érdekesség és fordítási probléma, amikor a politikai nyelvben megjelennek a sportmetaforák, és ez számos alkalommal megtörténik. Ez az anyanyelvi hallgatók számára teljesen természetes, hiszen ebben szocializálódtak. De egy külföldi, angolul közepesen vagy annál gyengébben tudó ember számára hatalmas gondot jelent. Érdeemes megvizsgálni néhány példát.

Amikor a 2003-ban Irak ellen indított háború kapcsán Robert Gates védelmi miniszter azt mondta, hogy „fontos megvédeni ezt az országot az extrém erők 10 yardos vonalán és nem a mi 10 yardos vonalunkon” (a fordítás itt és a továbbiakban is a sajátom), akkor a már említett amerikaifoci-szabály és a játék lényegét nem ismerő hallgató értetlenül állt.⁶ A magyarban a labdarúgásból jól ismert fogalomról, a hazai csapat és az ellenfél *tizenhatosáról* van szó.

Az egyik ismert konzervatív politikai elemző pedig a következőképpen nyilatkozott: „A külpolitika olyan, mint amikor az ember a baseballban üt: ha az esetek 70%-ában sikertelen, a hírességek csarnokában végzi majd” (Kagan 2012). De ha korábbra nyúlunk vissza, ugyanezt találjuk. 1952-ben, a Lisszabonban tartott NATO-értekezlet után az amerikai külügyminiszter így értékelte a politikai találkozót: „A grand slamhez egész közeli dolog jött létre” (Acheson 1969: 626). Ismét, ha a baseball ismeretét nélkülözi az ember, és a magyar ember tipikusan ilyen, akkor a *grand slam* semmit sem mond. A kifejezés a már korábban említett *homerun* egy speciális esete, amikor is a lehető legtöbb pontot lehet szerezni egy jól eltalált ütéssel.

De visszamehetünk egészen a huszadik század elejéig, és hasonló jelenséget fogunk találni, ami jól bizonyítja, mennyire mélyen gyökeredző jelenségről van szó. Woodrow Wilson kampányát illetően a *New York Times* úgy nyilatkozott, hogy az elnökaspiráns számára „a tizedik bekezdés zajlik, és azt kívánja, hogy más jelöltek is előlépjenek és magukat feláldozó ütésekkel vé-

5 Az egyetlen ilyen kifejezés talán a *kacsalábon forgó palota*.

6 Robert Gates sajtótájékoztatója, 2007. május 9.

gezzenek” (Chace 2004: 153). Zavaros? A baseball ismerete nélkül természetesen az. Magyarul talán úgy lehetne fordítani a fenti mondatot, hogy „nem sokkal a lefújás előtt állunk, s jó lenne, ha más jelöltek sem vonakodnának egy esetleges öngóltól”. De hogy egy igazán régi példát is mutassak, a tizennyolcadik század vége felé a későbbi elnök, John Adams hazáját „futball-labdához” hasonlította az európai hatalmi torzsalkodások közepette (Adams 1853: 9).

És egy talán igazi unikum a végére, ami egyben az amerikai és brit sportmetaforikus gondolkodás közti feszültséget is mutatja. Az 1920-as évek második felében a Magyarországra akkreditált amerikai követ a következőt írta külügyminiszterének Magyarországról szóló aktuális jelentésében: „Mindez bizonyítja a Bethlen-kabinet által bejelentett politika észszerűségét, miszerint a jelen pillanatban Magyarország gazdasági pozíciója konszolidációjának szenteli magát – mialatt nem vesztegeti az időt, hogy minden alkalommal pontot szerezzen, amikor bármelyik ellenfele a hálóba juttatja a labdát”. A brit elemzők valamilye így reagált az olvasottakra: „Teniszre vagy kosárlabdára gondol?”⁷

Mindezek a példák remekül illusztrálják az amerikai emberek gyakori sportmetafora-használatát, amely alól természetesen a politikusok sem kivételek. Mindezek arra kell sarkallják az angol nyelvet tanítókat és tanulókat egyaránt, hogy az angol nyelvterületről érkező kulturális hatásoknak megfelelően tanítsák és sajátítsák el az angol nyelvet, különös tekintettel az előbb felvázolt problémás sportmetaforákra, kifejezésekre, politikai szóhasználatra és ezek keveredésére.

5. Gondolatok a lehetséges megoldásról

Mi lehet a megoldás? Többszörösen összetett a probléma. Nyilván az idegen kultúra számunkra ismeretlen fogalmakat hordoz, amelyekre sokszor nincsen magyar megfelelő. Ilyenkor nagy kérdés, hogy a szolgai fordítást kell-e használni, vagy szerencsésebb megpróbálni egy informatívabb fordítással előrukkolni. Alternatíva lehet a szó szerinti fordítás magyarázattal kiegészítve. Ez viszont inkább az írott formában érvényesülhet, bár ott is zavaróan

7 J. Butler Wright Frank B. Kelloggnek, 1927. november 10, Microfilm Publications, Records of the Department of State Relating to Internal Affairs of Austria-Hungary and Hungary, 1912–1929. Microcopy No. 708, Roll 8, 864.00/709. National Archives and Records Administration (NARA).

hat a túl sok lábjegyzet.⁸ Az élő televíziós műsorokban pedig végképp problémás a túlzó magyarázat. A néhány percbe belesűrített szakértői vélemény telis-tele lesz a fentebb említett és hasonszórú kifejezésekkel, hiszen a szakértő számára e kifejezések egyértelműek. Az átlag tévénéző viszont sokszor nem tudja dekódolni ezeket a terminusokat, és elveszti érdeklődését, pedig az eredeti cél ennek pontosan a fordítottja lenne. A meghívott szakértő viszont úgy érzi, nem bocsátkozhat gyakori és hosszas magyarázatokba a kifejezéseket illetően, mert akkor nem tudja elemzői feladatát teljességgel ellátni. Némileg egy 22-es csapdájával állunk szemben. A megoldás tehát máshol, más módszerben keresendő.

Megoldást kínálhat egy szélesebb értelemben vett nevelői feladat, amelyet értelemszerűen az iskolarendszernek kell ellátnia. Legalább négyévenként, amely időszak egyébként megegyezik a középiskolában töltött évek számával, egy-két órát rá kellene szánni, hogy a diákok jobban megismerkedjenek az amerikai politikai rendszerrel. Nem túl mélyreható ismeretek megszerzéséről van szó, de legalább egy reggeli elemző műsorban hallottakkal tudjanak mit kezdeni. Egy jól felkészült tanár maximum kétszer 45 percben be tudja mutatni és el tudja magyarázni az amerikai elnökválasztás lényegét és a leggyakoribb terminusokat – azok jó vagy kevésbé szerencsés magyar megfelelőivel. Így amikor egy jelenlegi vagy volt diák azt hallja, hogy: „Ha a most hivatalban lévő elnök nem képes legalább három billenő államban nyerni, béna kacsává válik késő ősszel, az elektori kollégium új elnököt választ, amit a fékek és ellensúlyok rendszerében felnőtt amerikai társadalom politikai bukásnak vesz”, többé-kevésbé érteni fogja, miről is van szó. A nyelvi órákon pedig értelemszerűen még célzottabban lehet és kell ezzel a kérdéskörrel foglalkozni a kifejezések metaforikus vonzata miatt. Mivel a sportok alapjában véve népszerűek, de a fentebb említett problémák miatt nyelvvezetükben az angolul tanulóknak érdemes valamennyire elmélyedni, ezekre is meg kellene találni azt az időt, amikor az országspecifikus sportok és azok nyelve bemutatható lenne a diákok számára. S mivel a két terület gyakran kapcsolódik össze, a sport és a politika területéről érkező metaforikus gondolat- és nyelvhasználat nagy szolgálatot tesz az angol nyelv tanulásakor.

Természetesen jogos a felvetés, hogy miért is fontos tisztában lenni ezekkel a szavakkal és kifejezésekkel. Miért is „kell” nekünk, magyaroknak tisztában lenni az amerikai politikai rendszerrel és különösen az elnökválasztás mecha-

8 Közismert, hogy a lábjegyzetek igen kis részét olvassák el, mint ahogy valószínűleg ez a sorsa ennek a lábjegyzetnek is.

nizmusával? A magyarázat kézenfekvő: az Egyesült Államok a világ legerősebb és ezért politikailag legjelentősebb állama. Bármit tesz, annak kihatása van a mi életünkre is, még ha sokszor csak áttételesen is. Ezért igenis fontos, ki lesz az amerikai elnök, és nem árt tudni azt sem, mi húzódik meg a háttérben, vagyis hogyan funkcionál az amerikai politikai szisztéma, legalább nagy vonalakban. Ez nem azt jelenti, hogy más államok politikai rendszereivel nem kellene tisztában lennünk. Ugyanígy fontos a brit, a francia, a német vagy az orosz minta ismerete is kielégítő szintig. És nem utolsó sorban nagyon fontos lenne, hogy az érettségiző diáknak legyen némi valós fogalma az Európai Unió felépítéséről és működési mechanizmusáról is, mely minket nagyon is közvetlenül érint. Ezek csak kitaró pedagógiai és oktatói munkával megoldható feladatok.

Ehhez kapcsolódik ebből a szempontból talán a legjelentősebb probléma: az átlag magyar diáknak vajmi kevés ismerete van a magyar politikai rendszer mibenlétéről, működéséről. Ennek nem csak a gyakori változás és az érdektelenség az oka. Ezen a területen elsősorban az iskolák dolga lenne előrelépni. Információt kell nyújtani, politikai ismeretekre kell a tanulókat megtanítani, hogy minél közvetlenebb tájékozottságot érjenek el. Beszélgetni kell velük és megtanítani őket arra, hogy tudjanak beszélni a témáról, a hazai politikai rendszer alapvető elemeiről és működéséről. Meg kell találni az időt és energiát, hogy a legfontosabb ismeretekkel rendelkezzen egy magyar ember, mire eléri a 18. életévét és rendelkezhet politikai akaratával. Példát vehetnénk e szempontból az Egyesült Államokról, ahol az Alkotmány és az ebből kinövő helyi és szövetségi politikai rendszer ismeretének átadása magas fokon áll. Magyarországon még nagyon sokat kell haladni ezen az úton, hogy sikeresek legyünk.

Irodalom

Acheson, Dean 1969. *Present at the Creation. My Years in the State Department*. New York: W. W. Norton & Company Inc.

Adams, Charles Francis (szerk.) 1853. *The Works of John Adams, Second President of the United States: with a Life of the Author, Notes and Illustrations*. Vol. 8 of Vols. 1-10. Boston: Little, Brown & Company.

Chace, James. 2004. *1912: Wilson, Roosevelt, Taft & Debs – the Election That Changed the Country*. New York, London, Toronto, Sidney: Simon & Schuster.

Kagan, Robert. 2012. Not Fade Away: Against the Myth of American Decline. *The New Republic*, 2012. január 17. Elérhető online: <http://www.brookings.edu/research/opinions/2012/01/17-us-power-kagan> (Letöltve 2012. 11. 24.)